

Autoreferat

1. **Imię i nazwisko:** Katarzyna Wądolny-Tatar

2. **Uzyskane stopnie naukowe:**

1994 – magister (filologia polska, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie), na podstawie pracy o poezji Anny Janko, promotor: prof. zw. dr hab. Stanisław Burkot.

2004 – doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, na podstawie rozprawy *Metaforyka oniryczna w liryce Młodej Polski*, promotor: prof. dr hab. Tadeusz Budrewicz (recenzenci w przewodzie doktorskim: prof. dr hab. Ewa Paczoska, prof. dr hab. Adam Kulawik). Monografia została opublikowana pod tym samym tytułem: *Metaforyka oniryczna w liryce Młodej Polski*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.

3. **Zatrudnienie w jednostkach edukacyjnych i naukowych:**

Po zakończonych z wyróżnieniem w 1994 roku studiach w krakowskiej WSP rozpocząłem w tej jednostce studia doktoranckie i równocześnie podjąłem pracę jako nauczyciel języka polskiego w Liceum Ogólnokształcącym w Makowie Podhalańskim, a następnie w XXVIII LO w Krakowie. Pracę w szkołach łączyłem z prowadzeniem ćwiczeń dydaktycznych dla studentów i w roku 1996 zostałem zatrudniony na stanowisku asystenta w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego (którą wówczas kierował prof. dr hab. Zenon Uryga) ówczesnej Akademii Pedagogicznej w Krakowie. W 2005 roku, jako adiunkt, podjąłem pracę w Katedrze Poetyki i Teorii Literatury wspomnianej uczelni (już Uniwersytetu Pedagogicznego), z którą nadal jestem związana.

4. **Wskazanie osiągnięcia stanowiącego podstawę postępowania habilitacyjnego:**

Monografia książkowa: Katarzyna Wądołny-Tatar, *Kołysanka w liryce XX i XXI wieku. Emergencja gatunku literackiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2014.

W opisie istnienia i przeobrażeń kołysanki, jako gatunku literackiego w liryce polskiej XX i XXI wieku, wykorzystano ustalenia z zakresu hermeneutyki, dekonstrukcjonizmu, nowego historyzmu, kulturowych badań nad codziennością czy przestrzenią geograficzną. Metodologiczny synkretyzm wynika nie tylko z aktualnych tendencji literaturoznawczych, pozwala też na wielowymiarowe ukazanie przemian formy w literaturze.

Gatunek literacki, jak wiele innych form w świecie, podlega emergencji oznaczającej stały, nieliniowy, nieprzewidywalny rozwój w oparciu o względnie niezmienną strukturę bazową. Emergencja, rozumiana jako powtórzenie z innowacją, lokuje gatunek między ciągłą konstrukcją i anihilacją. Żaden gatunek nie trwa w niezmienionej konfiguracji cech, każda nowa realizacja (fenotyp, emergent) kieruje w stronę formalnej tradycji (genotypu), nawet gdy podlega ona w utworze kontestacji. System genologiczny postrzegany jest wówczas jako otwarty, umożliwiający zmiany, warunkujący innowacyjność i powtórzenie, fakultatywność i obligatoryjność, dopuszczający indywidualne użycie genologicznego wzorca.

Gatunek jest nośnikiem treści kulturowych (kapitałem kulturowym), działa jak wehikuł tradycji literacko-kulturowej, jej medium. Kapitalizacja (w) gatunku oznacza przyrastanie w kulturze określonych form, ale także deponowanie w nich wiedzy o podmiocie zewnętrznym i wewnętrznym, światach, które go dotyczą. Dzięki temu możliwa jest interakcja minionego z aktualnym, doświadczanie wspólnoty ideowej, światopoglądowej, etnicznej, narodowej i każdej innej. W gatunku zawierają się też wewnątrztekstowe relacje międzyludzkie. W kołysance jest to najczęściej ewokowanie przestrzeni intymnej, prywatnej, świata blisko związanego z „ja” / „ty” lirycznym, wystawianego jednak (literacko) na widok publiczny.

Ludowa etiologia determinuje podstawowe cechy kołysanki: meliczność, repetycyjność, sytuacyjność. Gatunkotwórcza jest przede wszystkim sytuacja, w której „ja” zwraca się do „ty” z określoną intencją i w określonym celu (wywołanie senności, uśpienie). W ujęciu folklorystycznym kołysanka jawi się jako gatunek

mowy o charakterze okazjonalnym i sytuacyjnym, wyraźnie nakierowany na efekt, którym ma być uspienie osoby (najczęściej dziecka, występującego w diadzie z matką). Teleologia gatunku ustala więc relacje międzyosobowe i role: aktywnego usypiającego i biernego usypianego, opiera się też na repetycyjnym charakterze przekazu dźwiękowego (rytmiczna, jednostajna i przewidywalna linia melodyczna śpiewu i względnie dostosowana do niej zawartość słowno-treściowa), zwrotach rozkazująco-imperatywnych („zaśnij”, „uśnij”) i zaśpiewach („luli”). W kołysankach literackich zachowana zostaje bazowa struktura formy, obejmująca relacje interpersonalne bohaterów i celowość komunikacji (nakłanianie do zaśnięcia). Regularny charakter wiersza, oparty na ekwiwalencji wersów i powodujący wrażenie monotonii, nie zawsze występuje. Powtórzenie zwłaszcza w wierszach wolnych ma walor semantyczny, a nie składniowo-wersologiczny. W roli aktywnego usypiającego i biernego usypianego mogą wystąpić dowolne postacie, obiekty i zjawiska, metaforycznie może być również rozumiany sam sen (jako życie, śmierć, szaleństwo i inne).

Powyższych kwestii dotyczy pierwsza część rozprawy. Druga natomiast odnosi się do kołysanki w liryce dla dzieci. Kołysanki i wiersze kołysankowe (jako ich inwarianty) stanowią częste formy (również jako „zasypianki”, „usypianki”, „szeptanki”). Są naturalnym przedłużeniem wczesnodziecięcych doznań, wpływają na kulturowe modelowanie wyobraźni i zachowań poprzez kształtowanie wzorców komunikacyjno-społecznych, a nawet płciowych, relacje międzytekstowe i międzygatunkowe. Intertekstualność stanowi w nich odwołanie do motywów ludowych i folkloru dziecięcego, innych tekstów literackich i sposobów ich tworzenia. Kołysanki literackie dla dzieci zwykle posiadają deklarację gatunkową już w nagłówku (podobnie jak w liryce dla dorosłego odbiorcy). Utwory te dotyczą problemów związanych z dzieckiem i dzieciństwem, najbliższym otoczeniem: rodziną, domem i naturą, zabawami i zabawkami, ale także lękami, trudnymi sytuacjami (jak choroba, śmierć). W XX wieku kołysanki dla dzieci pisali m.in.: J. Czechowicz, K. Iłakowiczówna, J. Porazińska, E. Szelburg-Zarembina, A. Kamińska, J. Ratajczak. Na przełomie XX i XXI wieku odnajdujemy je w twórczości: J. Kulmowej, W. Chotomskiej, J. Papużyńskiej, Z. Beszczyńskiej, D. Gellner, D. Głośnickiej, E. Waśniowskiej. Na kołysanki w literaturze dziecięcej zwracali uwagę badacze tej literaturoznawczej dziedziny (J.

Cieślowski, R. Waksmund, G. Leszczyński, A. Baluch, A. Adamczykowa, J. Ługowska, A. Ungeheuer-Gołąb, M. Ostasz).

Najobszerniejszą częścią rozprawy jest trzecia, ostatnia. Zauważono w niej, że w rozwój gatunku wpisane są okresy różnej jego produktywności. Ograniczoną popularnością cieszyła się kołysanka wśród twórców młodopolskich, ale i wówczas powstawały utwory łączące formę z problematyką społeczno-egzystencjalną, intymno-erotyczną albo będące indywidualnymi próbami literacko-muzycznymi (jak kołysanka w dyptyku *Modlitwa na organy* W. Rolicza-Liedera). Na wspomnianą produktywność gatunku wpływają również cywilizacyjne dramaty (wojny), może ona też wynikać z twórczych inklinacji artysty. Obie te perspektywy spotykają się w twórczości J. Czechowicza. Jego wybory genologiczne korespondują z poetyką snu i poezją oniryczną, są częścią zarówno arkadyjskich, jak i katastroficznych wizji świata, w poezji dla dzieci i dojrzałych odbiorców. Doświadczenie wojny i zagrożenia występuje w kołysankach K. K. Baczyńskiego, K. Krahelskiej, B. Obertyńskiej (*Wojenna kołysanka*), W. Słobodnika (*Kołysanka z getta*), M. Piechala (*Kołysanka wrześniowa*). Kołysanka może stać się również gatunkiem historiograficznym czy historiozoficznym (W. Wencel *Kołysanka lipowa*; K. Karasek *Kołysanka dla Saint-Justa*). Oddaje wówczas submisję podmiotu, zdominowanego przez historię. Gatunek ten rejestruje również problemy codzienności i może dotyczyć pozytywnych i negatywnych jej aspektów (S. Barańczak; J. Baran; E. Bryll *Kołysanka domowa*; M. Świetlicki). Łączy się ponadto z problematyką śmierci, wskazując na rozmaite limitacje ludzkiego życia (J. Liebert *Kołysanka jodłowa*; A. Wat *Kołysanka dla konającego*) – w tym wypadku dokonuje się komunikacyjno-semantyczne odwrócenie możliwości gatunku, który funkcjonuje bardziej jako katabatyczna pieśń śmierci niż anabatyczna pieśń życia. Użycie kołysanki może służyć powrotom do źródeł i początków, rozumianych jako sięganie po ludowe wzorce (stylizacje, cytacje) oraz jako restytucje i reminiscencje dzieciństwa. Z kolei negatywne wykorzystanie wzorca gatunkowego najczęściej wskazuje na rozmaite dysfunkcje i deficyty podmiotu, na potrzebę cywilizacyjnej ataraksji (A. Zagajewski *Kołysanka*; J. Hartwig *Kołysanka*; J. Ficowski *Kołysanka do bezsenności*), jak też niedojrzałość, niedorosłość, bezsilność opiekunów dziecka, spowodowaną

różnymi czynnikami (R. Chojnacki, R. Kobierski, A. Janko, J. Fiedorczuk). Zmiana sytuacji komunikacyjnej na literacką, jaka zachodzi w kołysance literackiej, może pokazywać skomplikowane zależności osobowe (w tym odwrócenie ról nadawczo-odbiorczych: dziecko usypiające dorosłego; J. Baran *Kołysanka ojca*), wynikające między innymi z jednoczesnego eksponowania relacji: dorosły / rodzic – dziecko oraz poeta – dziecko (J. Przyboś, J. Wittlin, R. Witek). Dyskurs męski w kołysankach literackich nie należy do rzadkości (w odróżnieniu od form folklorystycznych, w których dominował kobiecy punkt widzenia). Natomiast w kobiecym ujęciu kołysanka może odnosić się do doświadczenia porodu (narodzin) jako pieśń pierwszego kontaktu (K. Miłobędzka; M. Gołąbek *Piosenka rodzącej*). Gatunek wypowiada i dopowiada treści związane z fizycznym, filozoficznym i duchowym wymiarem świata i jednostki (S. Ciesielczuk, J. Iwaszkiewicz, A. Międzyrzecki, W. Kass, K. Lisowski; także w poezji lingwistycznej: T. Karpowicz, K. Miłobędzka). Może funkcjonować jako forma geopoetycka, będąca efektem doświadczenia przestrzeni i miejsca, komunikująca o stanie psychicznym jednostki w konkretnej przestrzeni (np. miasta – J. Rostworowski; J. Hartwig *Miejska kołysanka*), ambiwalencji emocji (lęk – podziw, tęsknota – euforia, konflikt – asymilacja).

Kołysanka w liryce XX i XXI wieku łączy się z innymi gatunkami: trenem (E. Tkaczyszyn-Dycki, J. Mikołajewski, A. Mandalian), elegią (A. Ważyk, Z. Herbert), lamentem (Z. Jarzyna), hymnem (J. Wittlin), erotykiem (T. Kubiak, J. Iwaszkiewicz, B. Zadura), genetliakonem (J. Grochowiak, J. Baran), kolędą. Fuzja form jest realizowana dwukierunkowo, bowiem kołysanka w każdym z tych połączeń może wystąpić w roli gatunku modyfikowanego (w układzie: kołysanka – inna forma) lub modyfikującego (w układzie: inna forma – kołysanka). Relacje te i kierunek oddziaływania są identyczne jak w kognitywnej koncepcji metafory pojęciowej, w której domena źródłowa oddziałuje na docelową (w układzie: domena docelowa ← domena źródłowa). Powinowactwa z kołysanką wykazują wiersze na dobranoc, kontynuujące dawne tradycje waletowe. Poezja piosenki ponownie umieszcza gatunek w polu głosowo-muzycznych oddziaływań, podejmuje jednak kulturową problematykę obyczajowo-społeczną (J. Przybora, A. Osiecka) czy narodowo-historyczną (J. Kaczmarski) – w artystycznym kształcie. Współcześnie gatunek przekracza ramy liryki i wykorzystywany jest w

formach epickich (M. Czubaj, H. Klimko-Dobrzaniecki). Heterogeniczność opisywanej formy jest efektem jej wielokierunkowego rozwoju. Metrum kołysanki może imitować rytm natury i kultury. Kołysanka może też być funkcją podmiotu.

W emergencję kołysanki jako gatunku literackiego wpisany jest określony potencjał, na który składają się między innymi: (1) możliwość realizacji wybranych cech kołysanki przy zachowaniu podstawowej relacji sytuacyjnej łączącej bohaterów i w związku z tym – istnienie form realizujących cechy gatunku w różnym zakresie; (2) możliwość metaforyzacji osób i sytuacji snu w kołysance (usypia, jest usypiana dowolna istota, obiekt; sen jest domeną docelową wybranej, uzasadnionej w tekście metaforycznej struktury: śmierć, życie, codzienność, strach, istnienie i wiele innych); (3) zdolność do przekazywania sprzecznych treści lub ich łączenia (kołysanka jako anabatyczna pieśń życia i katabatyczna pieśń śmierci), a także odwracania ról nadawczo-odbiorczych (usypiany, usypiający); (4) zdolność do opisywania oraz imitowania trybu codzienności i trybu historii (niecodzienności), w których funkcjonuje człowiek, a także innych filozoficznych treści i zasad (opartych na obserwacji i kontemplacji ruchu, rytmu, powtórzeń), w myśl których kołysanka sama staje się na przykład metaforą istnienia; (5) upodobanie do gatunku niektórych twórców i małe zainteresowanie nim innych; (6) zwiększona lub zmniejszona produktywność gatunku w określonym czasie i konkretnych warunkach (na przykład: wojenny czas jako okres wpływający na powstawanie wielu realizacji gatunkowych); (7) wyraźne istnienie – obok dyskursu kobiecego – dyskursu męskiego w kołysankach (męski podmiot tekstowy i / lub autorski); (8) międzygatunkowe filiacje i fuzje form, w których kołysanka może uczestniczyć; (9) możliwość przekraczania podziałów rodzajowych (między innymi wykorzystanie kołysanki w prozie czy dramacie); (10) funkcjonowanie kołysanki w wielu obszarach literatury i kultury (nadal literatura ludowa, z której wygenerowana została forma literacka; literatura dla dzieci; literatura dla dorosłych); (11) istnienie formy w szeroko pojętej kulturze (muzyka i piosenka, teatr, film; antropologia i etnologia).

Na materiale kilkuset utworów, wyekscerpowanych z antologii poezji XX i XXI wieku i tomów indywidualnych wydanych w ostatnich stu latach, wykazano, że kołysanka (i każdy gatunek literacki) jest strukturą emergentną, na której rozwój wpływają różne atraktory.

5. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze i publikacje:

Moje zainteresowania badawcze skupiają się wokół kilku problemów. W swoich kilkudziesięciu studiach i szkicach poświęciłam uwagę genologii literackiej (oprócz kołysanki literackiej także listowi, bajce, traktatowi poetyckiemu), liryce młodopolskiej, poezji i prozie kobiet (O. Tokarczuk, A. Janko, U. Koziół, J. Hartwig), strategiom poetyckim w wierszach i prozie dla dzieci i młodzieży oraz biografistyce dla młodego odbiorcy (W. Chotomska, J. Papużyńska, R. Piątkowska, D. Terakowska, A. Czerwińska-Rydel, B. Ostrowicka). Opisywałam powinowactwa literatury z innymi mediami (powieść *Zdjęcie* L. Szarugi), historię (zbiór *Głosy* J. Polkowskiego), proponowałam teoretycznoliterackie i mikrologiczne odczytania literatury (W. Bonowicz). Osobnym terenem moich badań jest literacki regionalizm na podstawie twórczości znanych i mniej znanych poetów i pisarzy okolic Wadowic (E. Zegadłowicz, J.B. Górkiewiczowa). Jestem współredaktorem dwutomowej monografii (wspólnie z dr M. Roszczyniańską) *Kamień w literaturze, języku i kulturze* (Kraków 2013) oraz redaktorem tomu *Janina Barbara Górkiewiczowa: pisarka z Mucharza* (Kraków–Mucharz 2012). Pod moją redakcją tematyczną ukazał się pierwszy numer rocznika „Studia Poetica” 2013 (w ramach uniwersyteckiej serii „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, ale o osobnym ISSN). Publikowałam w „Polonistyce”, „Napisie”, „Pamiętniku Literackim”. Szczegółowy wykaz moich publikacji został załączony do dokumentacji. Dysponuje nim także Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

6. Organizacja konferencji naukowych:

Byłam inicjatorką i współorganizatorką (wspólnie z dr M. Roszczyniańską) konferencji *Kamień w języku, literaturze i kulturze*, która miała miejsce 8–9 grudnia 2011 w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie.

Również w tym samym miejscu współorganizowałam z dr M. Roszczynialską konferencję *Nowe poetyki miejskie (po 1989 roku)*, w listopadzie 2013 roku.

7. Dydaktyka, prace organizacyjne i popularyzacja nauki:

W latach 2010–2012 wypromowałam kilkanaście prac licencjackich na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych poświęconych różnym kategoriom teoretycznoliterackim (na przykładach poezji i prozy XX i XXI wieku). W ramach seminarium licencjackiego, prowadzonego aktualnie, sprawuję opiekę merytoryczną nad 8 osobami. Po uzyskaniu stopnia doktora zrecenzowałam około 30 prac licencjackich i magisterskich z zakresu literaturoznawstwa. W roku akademickim 2012/ 2013 w moich zajęciach z teorii literatury uczestniczyła grupa ukraińskich studentów z Kijowa, uzyskując ocenę z tego przedmiotu. W bieżącym roku akademickim (2013/2014) w zajęciach z literatury dla dzieci i młodzieży, także kończących się oceną, bierze udział studentka z Rosji. Będąc zatrudnioną w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego, prowadziłam przedmioty kierunkowe na trzech poziomach edukacyjnych (szkoła podstawowa, gimnazjum, szkoły ponadgimnazjalne). Byłam też wówczas współautorką multimedialnych podręczników do nauki języka polskiego dla sześciu klas (IV, V, VI w szkole podstawowej oraz trzech klas gimnazjalnych). Podręczniki (popularnie zwane: edu-ROM) zostały wydane na płytach CD przez Wydawnictwo Young Digital Poland w latach 2000–2001. W każdym z projektów przygotowałam działy: *Literatura i obraz*, *Teatr*, *Radio*. Dydaktycznych rozwiązań i metod pracy z podręcznikiem dotyczy jeden z artykułów, którego jestem współautorką (wspólnie z B. Skowronkiem).

W Katedrze Poetyki i Teorii Literatury prowadzę zajęcia dydaktyczne z przedmiotów: poetyka z elementami teorii literatury, mikrologia i miniatura literacka (autorski przedmiot) – na studiach licencjackich oraz współczesna metodologia badań literaturoznawczych, teoria literatury (także wykład) – na studiach magisterskich. Od 2013 roku, jako kierownik Pracowni Literatury dla Dzieci i Młodzieży, prowadzę zajęcia z przedmiotu głównego w tej jednostce (literatura dla dzieci i młodzieży).

W grudniu 2012 roku wzięłam udział w programie radiowym poświęconym Gabrieli Zapolskiej (jako zaproszony ekspert, wraz z dr. K. Fiołkiem, UJ). Program wyemitowało Radio Kraków. Poprzedzał on nagranie na żywo w siedzibie radia słuchowiska na motywach dramatu *Ich czworo* w reżyserii Jerzego Stuhra.

8. Udział w komitetach redakcyjnych:

Pełnię funkcję redaktora naukowego (wspólnie z dr M. Roszczyniałską) rocznika „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica”, wchodzę również w skład rady naukowej tego pisma. Pierwszy numer rocznika ukazał się w 2013 roku, w przygotowaniu jest drugi (złożone do druku artykuły są już po recenzjach wydawniczych).

9. Nagrody i pełnione funkcje w macierzystej jednostce naukowej:

W 2002 roku otrzymałam nagrodę zespołową II stopnia za artykuł zamieszczony w książce *Drogi i ścieżki polonistyki gimnazjalnej*, red. Z. Uryga, Z. Budrewicz, Kraków 2001.

Od 2013 roku pełnię funkcję promotora pomocniczego wobec doktoratu mgr Katarzyny Starachowicz (na temat powiastki filozoficznej w polskiej literaturze dwudziestolecia międzywojennego, nad którym główną opiekę promotorską sprawuje prof. dr hab. Adama Kulawik). Od 1 września 2013 roku kieruję Pracownią Literatury dla Dzieci i Młodzieży w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Uprzednio funkcję tę sprawowała prof. Alicja Baluch.

Katarzyna Wysocka-Teter